

ARAP DEVRİMLERİ SÜRECİ VE SELEFİLER

Demokratik hak talepleriyle başlayan Arap devrimlerinin, cihadi Selefi ideolojinin amaçları aksine geliştiği, fakat gelinen son noktada, baskıcı rejimlerin geri dönüşü ve kaosu yaygınlaşması ile birlikte terör ve aşırılığın yeniden güç kazandığı görülmektedir.

Mehmet Ali BÜYÜKKARA

2011 yılı başından itibaren Arap dünyasını saran devrimler sürecinde Selefi hareketlerin aldıkları pozisyonlar, geçirdikleri değişimler ve yaşadıkları deneyimler, Ortadoğu siyasetini ve bölgedeki din-siyaset ilişkisini anlamak isteyenlere önemli veriler sunmaktadır. Klasik Ehl-i Hadis - Hanbelilik - Vehhabilik zihniyet çizgisini devam ettiren ve bir akım veya mezhep adı olarak 20. yüzyılda tedavüle girdiği şekliyle Selefiye diye isimlendirilen kesimin, 1990 sonrasında derin iç ayrılıkları tecrübe ettiğini öncelikle belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla tek vücut bir Selefi itikat, düşünce ve tavırdan bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle 'Selefiyeler' gerçeğinden hareket etmek suretiyle konuyu ortaya koymak ve buna göre bir analiz yapmak gerekecektir. Bunu yaparken tek tek Selefi oluşumları esas almak yerine, Arap devrimleri sürecindeki ana kavşakları başlığa taşımak suretiyle, bu dönemeçlerde Selefiyeler'deki gelişim ve dönüşümleri mukayeseli olarak izlemek metodik olarak daha uygun olacaktır.

Devrimlerin İlk Döneminde Selefiye Tutumları

Vehhabiliğin kurucusu Muhammed ibn Abdülvehhab (ö. 1792) ile Suudi devletinin kurucusu Muhammed ibn Suud (ö. 1765) arasında tesis edilen âlim-emir veya diğer deyişle din-devlet ittifakının ruhuna bağlı olan Selefi kesimleri öncelikle ele alabiliriz. İlk baştan itibaren Suudi Arabistan'ın müesses dini nizamını temsil eden bu kesimin, aniden başlayıp büyük bir hızla gelişen devrimler sürecine Suudi rejiminin de politikalarıyla uyumlu biçimde ciddi bir muhalefet

geliştirdiğini görmekteyiz. Baskıcı diktatoryal hükümlere karşı halk tabanında yükselen hak talepleri ve buna eşlik eden gösteriler, grevler ve çatışmalar, Suudi Selefiye dediğimiz bu ekol tarafından kesin bir dille kınandı, zira meşru otoriteye başkaldırmak İslamiyet'e göre haramdı.

Söz konusu karşıtlığın içeriği, dini/mezhebi bir dille dolduruldu ve Suudi rejiminin kontrolünde ülke içine ve dışına sistematik şekilde sunuldu. Meşhur selefi âlim Salih el-Fevzan'ın fetva ve demeçleri bu süreci anlamamızı kolaylaştıracak argümanlar içerir. Devrimler silsilesinin başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez monarşilerini de kapsamına alması ihtimali karşısında Suudilerin bu tür bir dini tahkimat yapması anlaşılabilir bir durumdur. Başta Mısır olmak üzere, diğer Arap ülkelerinde Suudi Selefiye eksenindeki oluşumlar da aynı tavrı takındılar. Mesela, Mısır'ın köklü Selefi teşkilatlarından Ensari's-Sünneti'l-Muhammediyye, benzer argümanlar ile Mısırlı Selefilerin sokaklardan uzak durmaları gerektiğini açıkladı.

Diğer taraftan *sahve* (uyanış) çevresi denilen Selefi âlimler topluluğu devrimlere destek veren bir duruş sergiledi. *Sahve*, Vehhabiliğin 1970'lerden itibaren siyasal İslam'la temasından doğmuş bir ekoldü ve kendisini sürekli Suudi müesses nizamından ayırıştırmaya çalışmıştı. Aslında *sahve* âlimlerinin büyük bölümü tıpkı Suudi ulema gibi, temel demokratik haklar, temsili demokrasi, sivil katılımçılık gibi modern siyasi kavramları dinin özüne yabancı bid'atlar olarak değerlendiriyordu. Fakat İslamcı uyanışın önünde en büyük engel olarak mevcut Arap monarşileri ve

diktatörlükleri görüldüğünden dolayı, adalet, özgürlük ve katılımcılık talepleri sıklıkla ama belli ihtiyat paylarıyla *sahve* gündemine gelebiliyordu. Dolayısıyla, Suudi Arabistanlı ünlü Selefi âlim Selman el-Avde'de gördüğümüz şekilde, Arap devrimleri süreci *sahve* uleması tarafından hararetle desteklendi, devrimlere omuz vermenin Müslümanlar için dini bir mecburiyet olduğu söylendi.

'Küresel cihad' hedefli çalışan, daha çok el-Kaide bağlantılı cihadi Selefilere de devrim sürecini desteklediler. El-Kaide'den gelen ilk yorumlara bakıldığında, tam da kendilerinin istediği gibi Ortadoğu'daki Müslüman milletlerin küfür rejimlerine karşı İslami devlet talebiyle ayaklandıkları belirtilmekteydi. Fakat cihadilerin görmek istemediği şöyle bir fark vardı: Devrimlerin ilk döneminde hemen her yerde dile getirilen talep, insani haklar ve demokrasiydi. İnsanlar özgürce kendilerini yönetmek istiyordu. Üsâme bin Ladin'in, öldürüldüğü 2 Mayıs 2011 gününden aslında aylarca önce, Arap devrimlerinin başlamasıyla "öldüğü" şeklindeki bazı analizleri bu bağlamda hatırlayabiliriz. Benzer tespitlerde bulunan yorumcular, Arap devrimleriyle birlikte özgürlük, insan hakları ve demokrasi talebiyle kenetlenen dindar halk kitlesinin ve İslamcılarının, el-Kaide'nin amaçladığının aksine bir istikamette tavır aldıkları, bunun el-Kaideci zihniyetin ölmesi yahut ölümcül yara alması manasına geldiğini söylemek istiyorlardı.

Gerçekten de el-Kaide ve bağlantılarının Arap devrimlerindeki rolü oldukça kısıtlı bir çerçevede gerçekleşti. Fakat Afgan Arapları olarak anılan ve sayılarının on binleri bulduğu tahmin edilen Afganistan gazilerinin özellikle Libya ve Yemen gibi sıcak çatışmaların yaşandığı ülkelerde, savaş tecrübeleriyle büyük yararlılıklar gösterdikleri, askeri ve idari önderliklere yükseldikleri bilinmekteydi. Libya'nın önde gelen devrimcilerinden Abdülhakim Belhac bunlardan birisiydi. Belhac gibilerin el-Kaide tezgâhından geçtikleri saklı değildi. Ancak bu kesimin önemli bir bölümü, el-Kaide'nin terörü tek yöntem olarak benimsemesinden sonra dini ve ahlaki gerekçelerle bu örgütle bağlarını koparmıştı. Bu nedenle Arap devrimlerine intibakları hiç zor olmadı.

Mısır Devriminin Getirdikleri

25 Ocak Devrimi özellikle Suudi Selefîyye'deki tutum değişikliğini görebilmemiz açısından iyi bir perspektif

sunar. Suudi zihniyete paralel bir oluşum olan İskenderiyye merkezli ed-Da'vetü's-Selefîyye'nin Devrim öncesi duruşu bellidir. Bu çevrenin Mısır rejimini tekfir ettiği, fakat cihadi örgütlerin yaptığı gibi fiili bir mücadeleyi tasvip etmediği bilinmektedir. Sistem gayr-i İslami sayıldığı için, bu sistem içinde siyasi bir çalışma yapmaya cevaz verilmemiştir. Zira bu yöntemde İslami prensiplerden taviz vermek kaçınılmazdır ve bu yüzden Selefilere siyasetten uzak durmaları gerekir.

Devrim'in ilk aylarında da geçerli olan bu tutum, sonraki dönemde hızla değişti. Bu çevrenin meşhur âlimlerinden Yasir Burhamî'nin söylemlerinde rahatlıkla izini süreceğimiz şekilde, apolitik bir hareket beklenmedik biçimde politize hale geldi. Üzerlerindeki entarileri ve uzun sakallarıyla sokak gösterilerinde ilk defa boy gösteren Selefi gruplar, bir sonraki aşamada anayasa referandumunda görüş bildirdiler, daha sonra da kendi siyasi partilerini kurdular. İtikadi ve fıkhi boyutları da bulunan söz konusu dönüşümün şer'i mazereti, siyasi şartların değişmesiyle birlikte siyasal yollarla şeriatın devlette ikamesinin artık mümkün hale gelmesiydi.

Bu dönüşüm, Suudi eksenindeki diğer yapılar tarafından büyük ölçüde benimsendi. Suudi Arabistan'ın bu ilginç dönüşümdeki rolü çok belirgindi. Kendi ülkelerinde bu tür partileşmeleri dini gerekçeleri de öne sürerek yasaklayan Suudiler, Mısır'da kendi yürüncülerindeki Selefilere partileşmeye teşvik edip, maddi manevi desteklerini esirgemediler. Bunun perde arkasında, Suudi devletinin yeni demokratik Mısır'da söz sahibi olma ve İslamcı İhvan-ı Müslimin'i dengeleyecek bir siyasi tablonun oluşumunu sağlama hedefi etkiliydi. Nitekim Selefi Nur partisi ilk genel seçimlerde yüzde 24'lük mühim bir oy oranı elde ederek bu amacı büyük ölçüde gerçekleştirdi. Nur'dan başka el-Asale Partisi, er-Raye Partisi ve son olarak Nur'dan ayrılan bir grubun kurduğu el-Vatan, Mısır siyasetine giren diğer Selefi partiler oldular. Yemen'de Hizbür-Reşad, Tunus'ta Cebhetü'l-İslah, Libya'da el-Ümmetü'l-Vasat ve el-Vatan gibi 'İslamcı olmayan' Selefi partiler aynı sürecin ürünleriydiler.

Diğer bir Selefi siyasallaşma hareketi cihadi cehahta gerçekleşti. Geçmişte tedhişçi cihadi faaliyetler yürüten fakat 2000'li yılların başından itibaren geçirdikleri ideolojik değişimlerle ılımlı bir noktaya gelen Tanzimü'l-Cihad ve el-Cemaatü'l-İslamiyye bünyesindeki bazı kesimler tedrici bir şekilde politikaya girdiler.

Enver Sedat suikastı hükümlüsü Abbud ez-Zümer'in şiddete başvurma ve düzene teslim olma arasında cihatçı İslamcılara üçüncü bir alternatif önerdiği *el-Bedilü's-sâlis beyne'l-istibdâd ve'l-istislâm* adlı kitabı, cezaevinde yazılmış ve bu dönüşümün habercisi olan bir eserdi. Yaklaşık otuz yıllık hapis hayatının ardından Mart 2011'de serbest bırakılan Abbud ez-Zümer, Sedat suikastı için Mısır halkından özür dileyecek ve el-Cemaatü'l-İslamiyye'nin siyasi kanadı olan İnşa ve Kalkınma Partisi bünyesinde politikaya atılacaktır. Tanzimü'l-Cihad üyeleri de benzer bir adımı atarak 2012 yılında Demokratik Cihat Partisi'ni kuracaktır. Cihatçılardaki bu dönüşümün el-Kaide tarafından kınanması ise kimseyi şaşırtmayacaktır.

Bu çoklu görüntüyü, Selefilğin tipik karakteri olan tefrika ve çok parçalılığın politikadaki bir görüntüsü olarak değerlendirebiliriz. Tüm bu partiler birbirlerinden az çok farklılaşmakla beraber, değişik fikhi mülahazalar eşliğinde kadınları ve gayrimüslimleri de üye kaydederek veya aday göstererek, İran ve İsrail'le ilişkilerde ılımlı bir tutum sergileyerek, yahut liberal, milliyetçi ve laik partiler ile işbirliğine giderek muasır Selefiyye'nin tabularına dokunmakta oldukça cesur davrandılar. Bu tavizler konusunda çeşitli Selefi âlimlerin dini argümanlar eşliğinde birtakım itirazları bulunsa da, ulemanın genel kanaati, ödünlerin asgari düzeyde tutulması şartıyla din adına elde edilecek menfaatlerin, gelmesi muhtemel zararın üzerinde olduğu hükmüne dayandı.

Suriye İç Savaşı

Suudi yöneticileri ve Körfez'deki destekçileri Mısır, Tunus, Libya gibi devrimin sıcak devresini tamamlamış olan ülkelerde Selefi siyasi partilere destek verirken, silahlı çatışmaların yaşandığı Irak ve Suriye'de cihadi Selefi oluşumların arkasında durdular. Irak ve Suriye'de İran'ın belinin kırılması bu örgütlerden bekleniyordu. Bunu bir vekâlet savaşı olarak adlandırmak bütünüyle doğru olmasa da, Suudiler'in bu yolla kadim düşmanını zarara uğratmak istediği çok açıktı. 2003 Amerikan işgalinden sonra Irak'ta yapılan el-Kaide, o sırada Ebu Mus'ab Zerkavi tarafından idare ediliyordu. Şiilere karşı acımasız eylemleriyle şöhret bulan ve kafa kesmeyi bir infaz çeşidi olarak ilk defa uygulayan bu grup, Irak İslam Devleti adını kullanmaya başlamıştı. Üsâme bin Ladin bir devlet ilanını çok erken bulmaktaydı. Bir sonraki lider Zevahiri de bu gruba Batılı işgalciler üzerinde yoğunlaşması,

Şiiler ve diğer Müslüman gruplarla fazla uğraşmaması talimatını vermişti. Zerkavi ve halefleri bu tembihleri çok fazla umursamadılar ve bildikleri yolda devam ettiler. Ancak bu grup, başta tekkircilik olmak üzere aşırı görüş ve hareketlerinden dolayı Sünni halkın desteğini bir türlü elde edemedi. Sünni aşiretlerle sürekli çatıştı. Bu yüzden tecrit edildi, büyüyemedi.

Fakat Suriye iç savaşı Irak İslam Devleti'nin yeniden doğuşunu sağladı. Irak'ta sıkışan birlikler Suriye'ye kaydırıldı. Burada, yabancı savaşçıların hiç umulmayan boyutta büyük bir teveccühle iştirak ettiği enternasyonel bir örgüt haline dönüştü. Rakka şehrini alması ve buradan güneye, Irak sınırına Deyrizor üzerinden bir koridor açması önemli bir askeri başarıydı. Fakat bu gelişme aynı zamanda çok önemli bir ihtilafı beraberinde getirdi. Örgütün Suriyeli komutanları artık kendi ülkelerinde en-Nusra adında ve yine el-Kaide çatısı altında Esad rejimine karşı kendi mücadelelerini yapılandıklarını açıkladılar. Irak İslam Devleti ise bunu kabul etmedi, Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD/DAİŞ) olarak ismini değiştirerek Suriye'nin de kendi sorumluluğunda olduğunu ilan etti. El-Kaide merkezi en-Nusra'yı tanımış, diğerine ise Irak'a dönmesi gerektiğini bildirmişti. İŞİD "emperyalistler tarafından yüz yıl önce çizilen sınırların kendisini bağlamadığını" belirterek el-Kaide'nin kararını tanımadığını açıkladı ve kısa süre içinde bu örgüt ile olan bağlarını kopardı. Aynı zamanda Suriye'deki diğer muhalif birliklere saldırarak onların savaş kazanımlarını üzerine geçirdi.

Böylece Suriye'de can bulan İŞİD, bu süreçte Maliki hükümeti ve Şii milis kuvvetlerinin baskılarından çaresiz kalan Irak Sünnileri için de tek kurtuluş umudu haline geldi. Zira ortak düşmanları olan Şiileri dize getirecek tek güç maalesef onlardı. İŞİD'in Irak'ta yükselişi, Musul şehrinin Haziran 2014'te düşmesiyle muhteşem bir hale evrildi. Arkasından hilafet ilan edildi ve dünya üzerindeki tüm cemaat ve örgütlerin İslam halifeliğine katılmaları istendi. Bu adımlar el-Kaide'nin temsil ettiği "küresel cihat" hareketine indirilmiş darbelerdi. Afganistan, Kafkasya, Yemen ve Kuzey Afrika'da el-Kaide'den kopan bazı gruplar İŞİD'e biat ettiler. Böylelikle 'sürekli saklanan' bir cihat liderliğini değil, 'kendisini ispat etmiş bir hilafeti' tercih etmiş oldular. İŞİD'in tekkirci ideolojisi diğer cihadi Selefi oluşumlar tarafından Haricilik sıfatıyla mahkûm edildi. Bu ithamlarıyla, İŞİD'in Sünni çizgiden saptığını, kendisiyle savaşılmaya vacip olan bir düşmana dönüştüğünü belirtmiş oldular.

El-Kaide, bu süreçte itibar ve moral kaybına uğramakla kalmadı, operasyonel gücünün önemli bir bölümünü yitirmiş oldu. Bu durum en-Nusra'nın yeni bir değerlendirme yapmasını zorunlu kılmaktaydı. 2015'in ortalarından itibaren örgüt içinden, el-Kaide ile olan bağın artık kesildiğine işaret eden -gayriresmi de olsa- birtakım açıklamaların yapıyor olması, en-Nusra'nın kanaatimizce kaçınılmaz bir sonuca doğru gittiğini göstermektedir. Artık fonksiyonel bir getirisi olmayan el-Kaide olgusunun, örgüt tarafından bir yük olarak görülmeye başladığı anlaşılmaktadır. Suriye'nin kurtuluşundan başka bir amacı olmayan alt kadrodaki savaşçılar için el-Kaide ismi zaten fazla bir anlam ifade etmemektedir. Komuta kademesinin vefa ve sadakat duygularının ise, Körfez'den gelen baskılar ve reel-politik durum karşısında ne zamana kadar öncelikli kalacağı, henüz cevabı belli olmayan bir sorudur. Selefî-İslamcı teşkilatların en büyüklerinden olan Ahrarü's-Şam ve benzeri oluşumlar söz konusu terör yükünü üzerlerinden atarak Suriye İslam Cephesi'ne katılmışlar ve Özgür Suriye Ordusu ile işbirliği halinde operasyonlarına devam etmektedirler. IŞİD gerçeği ve el-Kaide'nin etkisizleşmesi, Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olması beklenen cihadi Selefî grupları ılımlılık yönünde dönüştürmektedir.

Mısır Askeri Darbesi

General Abdülfettah Sisi'nin 2013 Temmuz'undaki askeri darbesi, konumuz olan dönüşümlerin diğer bir kavşak noktasıdır. Demokratik sistem içinde parlamentoda çoğunluğu elde eden ve Muhammed Mursi'yi cumhurbaşkanı seçtiren İhvan-ı Müslimin, bu darbeyle tümüyle devre dışı bırakılmıştır. Demokratik usullerle iktidara ulaşmanın meşruluğunu kabul etmeyen ve bu yöntemi beyhude bir çaba olarak gören el-Kaideci zihniyet, "biz dememiş miydik!" tarzında sonuçları değerlendirmiştir. Bu tavır, İhvan'ın sözcülerinden İsam el-Aryan'ın ifadelerine, "(İhvan gibi) ıslahatçı İslami hareketlere muhalif olanlar Amerikalılar, otokratik Arap rejimleri, aşırı laikçiler ve (bir de) Zevahiri'dir. Bu ne ilginç bir ittifaktır!" şeklinde yansımıştır. İslamcı duyarlılığa sahip *sahve* benzeri Selefî kesimler için bu darbenin büyük bir hayal kırıklığı yarattığı şüphe götürmez. 1990'ların başında Cezayir'de de tecrübe edildiği şekilde, İslamcılara iktidarın halkoyu ile teslim edilmeyeceği tezi bir kez daha ispatlanmış olmaktadır. Mısır'dan sonra aynı tecrübe Tunus ve Libya'da yaşanmıştır. Bu durumun Mısır'ın

Baskıcı diktatoryal hükümetlere karşı halk tabanında yükselen hak talepleri ve buna eşlik eden gösteriler, grevler ve çatışmalar, Suudi Selefîyye dediğimiz ekol tarafından kesin bir dille kınandı, zira meşru otoriteye başkaldırmak İslamiyet'e göre haramdı.

Sina bölgesindeki IŞİD ve el-Kaide bağlantılı Selefî ayaklanmaya bir meşruiyet zemini sağladığı ve olayları alevlendirdiği değerlendirilmektedir.

Suudi desteğiyle devrim sürecine müdahil olan siyasi Selefîlere gelirse, onlar askeri darbenin yanında durulup durulmayacağı hususunda kendi aralarında bölündüler. Sisi darbesinin arkasında Suudilerin olduğu gizli değildi. Aynı paralelde Nur Partisi ile Burhami gibi şeyhler darbenin meşruluğuna kanaat getirdiler. Vatan Partisi ile diğer siyasi oluşumlar belki de ahlak ve hamiyet duygularının ağır basması neticesinde darbenin karşısında yer aldılar. Bu hakkaniyetli duruş, İhvan karşıtlığıyla temayüz etmiş bu Selefî gruplar ile mağdur İhvan arasında bir yakınlaşmayı doğurdu. Fakat Mısır'ın darbe sonrası siyasi ortamında, Selefîyye'nin devrim sürecine koymuş olduğu ağırlık neredeyse tümüyle ortadan kalktı.

Özetleyecek olursak, demokratik hak talepleriyle başlayan Arap devrimlerinin, cihadi Selefî ideolojinin amaçları aksine geliştiği, fakat gelinen son noktada, baskıcı rejimlerin geri dönüşü ve kaosun yaygınlaşması ile birlikte terör ve aşırılığın yeniden güç kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan bu süreç, Suudi yörüngesindeki apolitik bazı Selefî çevreleri politize etmiş ve bu durum Selefîliğin katı ve köşeli fikirlerinde bazı esnemeleri kalıcı şekilde beraberinde getirmiştir. Suudi rejimi ise kolaylıkla irtibat kurabildiği her çeşit Selefî oluşumu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi bir strateji olarak her zaman denemektedir. Tüm bu gelişmeler süresinde Selefîlik, karakterine de uygun biçimde kendi içinde bölünmeye devam etmektedir.○

Prof. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi